

НАВЧАЛЬНА КНИЖКА ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Проаналізовано україномовні видання другої половини ХІХ – початку ХХ ст. з колекції „Шкільні підручники і навчальні посібники”, що зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Визначено особливості вітчизняного підручникотворення, розвитку змісту національної освіти на східно- та західноукраїнських теренах.

Ключові слова: підручники, підручникотворення, букварі, читанки, навчання.

Постановка проблеми. Підручник – один з найдавніших книжкових жанрів. Процес створення перших українських підручників розпочався задовго до появи самої національної школи і став своєрідним підготовчим етапом та умовою її виникнення. Як відомо, до появи суто навчального посібника першими підручниками для навчання грамоти були „Псалтир”, „Октоїх” та

„Євангеліє”. Пізніше виникла потреба у складанні Букваря або Азбуки, що було більш зручним і зрозумілим як для дітей, так і для дорослих.

Вивчаючи документний фонд шкільних підручників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, ми маємо можливість відстежити та проаналізувати історичні, політичні та економічні тенденції, що мали вплив на становлення вітчизняного підручникотворення. Аналіз наукової літератури з історії освіти, педагогічної думки та бібліотекознавства дає підстави стверджувати, що тема вітчизняного підручникотворення була і є досить актуальною. Історію навчальної книжки досліджували науковці М. М. Тихомиров [19], Г. В. Карпюк [8], Я. Р. Дашкевич [7], М. С. Вашуленко [3], О. З. Клименко [10] та інші.

Метою статті є здійснення аналізу україномовної навчальної книжки другої половини ХІХ – початку ХХ ст., її змісту та основних характеристик, зокрема підручників і посібників, що зберігаються в колекції „Підручники та навчальні посібники” ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Перші друковані слов’яно-російські букварі з’явилися у ХVІ–ХVІІІ ст. і були складені за буквоскладальним методом. Відомий підручник І. Федорова (1574), надрукований у Львові, складався з восьми сторінок – азбуки, скороченої граматики і молитви. Був також у ньому і матеріал для лічби. У ХVІІ ст. букварі поступово перетворюються на своєрідні енциклопедії, в яких подаються відомості з граматики, математики, історії та географії. У ХІХ ст. з’явилися букварі, створені за складовим принципом.

У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського сформовано колекцію „Шкільні підручники і навчальні посібники” (1857–1917), що є джерелом відомостей про історію вітчизняного підручникотворення, зміст освіти, життя країни, народ та його культуру.

Гордістю бібліотеки є перше видання „Граматки” П. Куліша, що вийшла в 1857 р. у Санкт-Петербурзі [5]. Це універсальний підручник для початкового навчання, що містив основи знань з письма, читання й арифметики. У передмові до підручника зазначено: „Скільки ні єсть у нас на Вкраїні граматок і букварів, то всі вони не годяться нам для першої науки письменства, бо печатані не нашою мовою ...” і далі: „... треба учить дітей письменства так, щоб дурно часу не гаявши, швидко зрозуміла дитина науку читання, а до сего найперша поміч – щоб граMATика зложена була рідною українською мовою” [6, с. 1–2].

Зміст першого видання складався переважно з церковних творів, „... наставительні піснословія про нашихъ предківъ и Божественні псалми” [6, с. 2]. Буквар написано фонетичним правописом, що пізніше здобув назву „кулішівка” і став основою сучасного українського правопису.

Умовно буквар можна розділити на три частини: буквар, читанку та арифметику. Цікавими, на наш погляд, для сучасників є вміщені в першій частині (букварі) правила для вчителя, в яких роз’яснюються доцільність й правильність вживання в українській мові окремих літер (Г, Ї, Е, Ъ), що використовувались на той час лише в церковній або російській (Московській) мовах. Свою „Граматку” П. Куліш склав ближче до так званого

„американського методу цілих слів”, відійшовши від буквоскладального, яким тоді користувалися. У другій частині (читанці) Куліш використовує уривки з народних дум і переказів, що підкріплені коротким викладом історичних подій, описаних у них. Для підтримання „Божої віри” в „Граматці” вміщено оповідання з Біблії: „... туть коротко все те оповідано, що намъ передали Пророки и Апостоли про Божий миръ, почавши одъ первого чоловіка Адама” [6, с. 63]. У третьому розділі „Граматки” (арифметики) наведено багато прикладів і задач, що ознайомлюють учнів з азами лічби. „Наука арифметика навчає нас, якъ вести щотъ або лічбу всякої вещи и всякого діла” [6, с. 97]. Завершує автор свій підручник „Словом до письменних”: „Шануй же всякъ свое рідне слово, котре не одъ кого іншого, як одъ самого Бога нам надане, и не для того надане, щобъ ми даръ Божий зневажили й забули. Хто его зневажає й забуває, той самохіть виганяє себе зъ рідної семі Українскої, и до такого не обернетця серце, якъ до родича, на чужині, такого не привітне наше плем'я побратерські підъ Карпатами, чужа тому наша пісня, которій немає рівні по всему світу. Німа для того буде щира душа наша, и нема ему частини въ тій славі, котрої добули собі наші предки полемъ и моремъ у всего світу. Воюючи за віру Християнську и волю людськую” [6, с. 148].

За першою спробою П. Куліша видати підручник рідною мовою у 1861 р. з'явилась „Українська абетка” Миколи Гатцука (Гаццук) [5]. Структура букваря є такою самою, як і в П. Куліша (письмо, читанка і арифметика), але, на відміну від „Граматки” П. Куліша, Микола Гатцук використав старописну орфографію написання букв. У вступному слові „Присвітці” автор роз'яснює доцільність використання саме цієї орфографії для навчання грамоти: „пильнуючи, щоб вона, як перший вчинок, була найліпша люду малому – ласила б його рідним та звичним йому словом і не тручала б його від себе важким примушне-наданим йому писанням” [5, с. 4]. Кожна буква в абетці супроводжується відповідним малюнком. Як вправи для читання використано народні дитячі віршики, колядки, примовки та прислів'я, народні думи. У підручнику вміщено також розділ арифметики та календар з найважливішими святами. Цікавим є опис грошей, які використовувались у той час, та досить докладне викладення співвідношення „нових” і „старих” грошей.

Аналізуючи українські букварі XIX ст., не можна не згадати „Букварь Южнорусский” Т. Г. Шевченка 1861 р. видання. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є лише репринтне, фототипічне видання цього підручника [20]. На відміну від Кулішевої „Граматки” і „Української абетки” Миколи Гатцука, Т. Г. Шевченко зберіг усі букви російського алфавіту. Він не хотів ускладнювати навчання грамоти, щоб, оволодівши грамотою, колишні неписьменні могли успішно читати як українську, так і російську книжку. Загальна структура букваря подібна до попередніх. У букварному матеріалі вміщено алфавіт „Велька азбука”, „Мала азбука”. Далі – алфавіт у довільному порядку напевне для тренування учнів у розпізнаванні букв після заучування їх в алфавітному порядку. Для навчання читання в букварі подано тексти з

Шевченкових перекладів псалмів, які поділено на склади, і в словах позначено наголоси. Як і в „Граматці” П. Куліша, кілька сторінок відведено для молитов, без яких азбука не пройшла б жорстку цензуру. Завершується букварна частина рукописним алфавітом у великій і малій графіці. На тринадцятій сторінці розміщено матеріал для лічби (арифметика). Слід зазначити, що для читанкової частини Т. Шевченко обирає народні думи „Про Пирятинського поповича Олексія” та „Думу про Марусю попівну Богуславку”, а також народні прислів’я – тексти, які близькі українському народу за змістом. Т. Г. Шевченко розглядав свій буквар як малий внесок у велику справу народної освіти українського народу та початок реалізації його широких задумів у справі підвищення культурного рівня мас, їх освіченості.

У 70–90-ті рр. ХІХ ст. внаслідок заборони української книжки культурне життя на теренах Східної України завмирає. Натомість поживається національний рух у Галичині, де національне виховання стало пріоритетним. Це простежується у доборі матеріалу для підручників початкової школи. У колекції „Шкільні підручники і навчальні посібники” зберігаються три видання цього періоду, надруковані у Львові. Одне з них „Руска перва язикоучебная Читанка для II отряда школ народних в цесарстве Австрии” (1869) [15]. Книжка написана старослов’янським шрифтом і містить короткі оповідання про життя дітей, добро й зло, любов і повагу до батьків, відомості про природу, побут. У кінці подано граматичні правила й вправи. Видання не ілюстровано, що, можливо, пов’язано з читацьким призначенням – для навчання грамоти дітей старшого віку.

Для підвищення загальноосвітнього рівня людей старшого і середнього покоління весною 1869 р. Омелян Партицький уклав „Читанку для сельських людей” під назвою „Зоря”, яка розпочала серію видань товариства „Просвіта” для народу [13]. До читанки увійшли оповідання різних авторів, що написані простим і доступним стилем – оповідання, байки, у кінці вміщено розділ „всячина” та „лікарський порадник”. Про вдало дібрані зміст і форму подання матеріалу свідчить той факт, що весь наклад 2000 примірників розійшовся за два тижні. У листі від 6 липня 1869 р. О. Барвінський писав своєму братові з Бережан: „Висилаю тобі гроші за продаж „Зорі”. Тут дуже за „Зорею” питають. Сільські вчителі і навіть селяни приходять до мене, а я змушений відправляти їх ні з чим, бо не маю жодного примірника. Таким чином, скажи, щоб як можна скоріше 70 примірників прислали”. Загальне визнання і високий рівень „Читанки” підтверджує й І. Франко: „Перші книжечки „Просвіти”, що мали назву „Зоря, читаночка для селян і міщан”, а були впорядковані д. Омеляном Партицьким, дуже сподобалися простому народові по Галичині, так що їх швидко розкуплено до остатку”. Про неї схвально відгукнувся навіть лідер москвофілів Іван Наумович. У листі до „Просвіти” він писав: „З сердечною радістю вітаю ваш перший плід... Якби ми протягом 20 років свободи докладали б усіх зусиль для випуску таких популярних видань, як „Зоря”, ми сьогодні стояли б набагато вище”. Зважаючи на попит першої „Читанки для сельських людей”, у 1870 р. О. Партицький уклав другу, третю та четверту

книжки серії, які видано під егідою „Просвіти”. [2] У бібліотеці зберігається друга книжка цього видання. У ній надруковано матеріали про землю, сонце й зорі, історичні нариси про „руські землі”, казка та оповідання письменника із наддніпрянщини О. Стороженка.

Новим етапом розвитку форми і змісту навчальної книжки для середньої школи Галичини став підручник Олександра Барвінського „Руска читанка для вищої гімназії” [1]. У тісній співпраці з П. Кулішем видано три частини цього посібника. Перша частина присвячена усній словесності. У передмові П. Куліша „Погляд на усну словесність” подано огляд історії усної народної творчості, визначено роль українсько-руської словесності в житті народу та її вплив на подальший розвиток української літератури. Матеріалом для хрестоматії слугували народні думи, пісні, легенди, перекази, приказки та загадки. Друга частина – „Писана Словесність” включає прозові та поетичні твори, яким передують біографічні відомості про українських авторів. Цікаво, що, незважаючи на різноманітність мовних діалектів сходу й заходу України, автор-укладач не втручався в тексти творів, „щоб подати вірний образ руської літератури і її розвитку так в Галичині, як і в Україні”. Підручник О. Барвінського став новим явищем у підручникотворенні, увівши в методiku й практику вивчення української літератури в середній школі принцип історичного розвитку письменства. На думку істориків-мовознавців, запропонований Барвінським термін „українсько-руський” і правопис „кулішівка” в підручниках стали нормативними для навчальних закладів Галичини з 1892 р.

На початку ХХ ст. починається поступове відродження української національної педагогічної думки та новий етап у розвитку книгодрукування. Прогресивна українська інтелігенція рішуче не сприймала підручників для початкової школи, які були укладені російською мовою, пронизані російським духом. За існуючими підручниками було дуже важко вчитись, а інколи і неможливо. Упродовж 1905–1917 рр. українськими діячами створюються та видаються підручники, навчальні посібники для народної школи на національній основі рідною мовою. У процесі підготовки навчальних книжок автори намагалися враховувати найновіші досягнення педагогічної науки і практики, використовували власний досвід, виявляючи глибоку любов до справи просвітництва рідного народу, сприяючи запровадженню в школах навчання рідною мовою. Зокрема, видатний український педагог, бібліотекознавець, відома організаторка початкової освіти Софія Русова в 1906 р. уклала „Український буквар” [16]. У передмові зазначено, що в основу підручника покладено давній буквар професора О. Потебні, який він уклав ще в 60-ті рр. ХІХ ст. для недільних шкіл. Такі школи з’явилися тоді в Києві та Харкові і надавали учням освіти українською мовою. На жаль, надрукувати буквар О. Потебні не довелось. Лише в серпні 1899 р. у часописі „Кіевская старина” вміщено його окремим додатком до журналу, але без права розповсюджувати буквар окремими відбитками.

Перше видання „Українського букваря” С. Русової надруковано в Санкт-Петербурзі в 1906 р., друге – уже в Полтаві в 1917 р. Структура підручника відрізняється від попередніх: у ньому викладено тільки матеріал для навчання письма й читання. З букваря О. Потебні Софія Русова взяла весь порядок звуків, але збільшила матеріал для читання, а вимову кожного звука проілюструвала відповідним малюнком. У другому виданні вивчення букв розбито на уроки для полегшення навчання. Для читанки автор обрала вірші Т. Г. Шевченка „Ранок”, „Вечір”, „Рідна мова”. У букварі можна працювати над назвами днів тижня, місяців, пір року, вміщено також зразки каліграфічного написання букв. З методичної точки зору „Український буквар” Софії Русової був простим і доступним для навчання дітей.

До когорти авторів українських букварів увійшов відомий педагог і освітній діяч Т. Г. Лубенець, який належав до плеяди вітчизняних педагогів кінця ХІХ– початку ХХ ст. і став одним із фундаторів народної школи в Україні. Ім’я і творча спадщина цього поборника освіти і культури в Радянській Україні замовчувалися. Разом з тим у роки незалежності України встановлено історичну правду і ліквідовано „білі плями”, пов’язані з його працею. Усе своє життя Т. Г. Лубенець присвятив розробці проблем теорії та методики початкового навчання, проблемам освіти дорослих, дошкільному вихованню. Педагог вважав за потрібне навчати дітей у початковій школі рідною українською мовою. У 1883 р. під псевдонімом Норець виходить його український буквар „ГраMATка”, який витримав вісім видань. Перше – у 1883 р., друге – у 1906 р. під назвою „ГраMATка (український буквар) з малюнками”, четверте – у 1917 р. [12], восьме – у 1922 р. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається четверте поправлене видання „ГраMATки”, видрукуване в Києві в 1917 р. „ГраMATка” має таку структуру: добукварна частина розрахована на 2–3 уроки, букварна – 22, післябукварна – 13 і розділ письма – 10 уроків. При складанні підручника автор узяв за основу звуковий аналітико-синтетичний метод, який вже був на озброєнні тогочасних передових педагогів як у Західній Європі, так і в Росії. За цим методом максимум уваги приділялось звуковому значенню букви. Аналіз букваря свідчить, що укладач використав не тільки все цінне з тогочасних підручників для навчання грамоти, а й уважно вивчив і врахував у своїй праці все нове, що мала тоді на озброєнні наука. У післябукварній частині вміщено короткі відомості з граматики. Наступні розділи містять дитячі пісні, казки, вірші, прислів’я. Завершується підручник розділом „Наука”, в якому розповідається про шкільне життя, користь освіти. Цю частину букваря написано яскравою літературною мовою. Тексти дібрано такі, що відповідають віковим особливостям дітей і сприяють розвитку мови, збагачують їх лексику і мають неабияке виховне значення. Наприкінці „ГраMATки” вміщено розділ „Письмо”, де подаються елементи великих і малих букв, окремі слова і загальний алфавіт (рядкові й прописні букви). Розділ завершується арифметикою та письмом цифр.

Неоднозначні висновки сучасних дослідників викликає „Коротка українська граMATика для школи” (1907) Г. П. Шерстюка, що була призначена

для початкової школи [21]. Працю присвячено вивченню простого речення, у якому виділено головні члени речення – підмет, присудок та пояснювальні додатки (другорядні члени речення): додаток – предмет, означення – додаток приложний. Учений усвідомлює розгалуженість значень обставини, вживання якої зумовлено конкретною потребою характеристики дії, тому цей член речення диференціюється за трьома видами: додаток нарічний міста, додаток нарічний часу, додаток нарічний способу. Формально-синтаксичну типологію речення здійснено відповідно до наявності або відсутності другорядних членів: речення просте (за сучасною термінологією – непоширене) та розширене (тобто – поширене). Г. Шерстюк використав авторські терміни і терміни, застосовані А. Є. Кримським у власній граматиці, дбаючи про те, „щоб вона була цілком зрозуміла для українських учнів” [21, с. 3]. Створюючи граматику, Г. Шерстюк використав у ній переважно західноукраїнську термінологію. Проте, на відміну від галицьких назв відмінків (відмінок перший, відмінок другий тощо), він ужив назви „називний”, „родовий”, тобто такі терміни, які стали нормою в сучасній українській граматиці. Відомий український учений І. Огієнко, проаналізувавши граматику Г. Шерстюка, помітив у ній чимало недоліків, але вважав, що „все-таки в розумних руках вона може стати корисною книжкою”.

Обов’язковою й важливою шкільною дисципліною була і математика. У колекції „Підручники та навчальні посібники” зберігаються два видання українською мовою, видані у Полтаві: О. Кониського „Арихметика, або щотниця для українських шкіл” (1907) та О. Степовика „Арихметика, або щотниця за-для самоосвіти. Цілі числа. Ч. 1” (1909). Завдання вивчення математики в школі, на думку О. Кониського, полягає в тому, щоб сформувати поняття про число, про дії над ним, розвивати логічне мислення. Зміст математичної освіти, за переконанням педагога, повинен базуватися на практичних потребах людини, на зв’язку з життям. Зокрема, і його підручник „Арихметика, або щотниця” укладений таким чином, щоб діти здобули якомога більше математичних знань, які згодом знадобляться їм у практичному житті [11].

Вивчення та аналіз підручника свідчать, що він призначався для учнів, які засвоїли техніку усного обчислення з цілими числами в межах тисячі, а також мають певні відомості про іменовані числа. Підручник можна умовно розділити на дві частини. У першій автор ознайомлює учнів з арифметичними діями над цілими іменованими числами та пропонує 10 задач на обчислення іменованих чисел. Зміст задач є зрозумілим і близьким школяреві: про косарів, про баштани, про хутори, про землю та її вимірювання, про овець, про фабрику. Трапляються завдання і такого характеру: „Скільки років і годин прожив Т. Шевченко?” [11, с. 19]. Друга частина охоплює послідовне вивчення звичайних, десяткових, періодичних, безперервних дробів та дій над ними, а також пропорції й проценти. Навчальний матеріал подається за дедуктивним методом, що було характерним для тогочасних підручників з математики. Оскільки підручник О. Кониського складається з теоретичного матеріалу, це

значно ускладнює засвоєння арифметики. На відміну від „Арифметики...” О. Кониського, підручник О. Степовика призначений для „тих грамотних дорослих людей, котрі уміють тільки читати та писати, арифметики ж, або щотниці, зовсім не знають...” [18, с. 3]. Завдання розроблено на арифметичні дії, що є корисними у повсякденному житті, селянському побуті. Особливу увагу автор приділив вимірюванню площі та обсягу.

Аналіз україномовних підручників і посібників показав, що, спираючись на власний багатий педагогічний досвід і виявляючи глибоку любов до справи просвітництва рідного народу, автори підручників сконцентрували увагу на матеріалі, який був близький і доступний українській дитині, сприяв вихованню її в національному дусі, викликав у неї інтерес до навчання та пізнання нового. Видана в цей період навчальна література стала підготовчим ґрунтом для появи національної школи, відіграла важливу роль в утвердженні української мови як мови навчання. Вітчизняні педагоги кінця ХІХ – початку ХХ ст. зробили вагомий внесок у розвиток національного підручникотворення. Запропоновані методи та методики, зміст і спрямованість навчального матеріалу сприяли створенню нової навчальної і методичної літератури. З набуттям подальшого розвитку ці підручники можуть бути творчо використані й сьогодні.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що дослідження україномовних підручників і посібників другої половини ХІХ – початку ХХ ст. є надзвичайно важливим і корисним не тільки з погляду вивчення історії освіти, педагогіки, підручникотворення, а й з погляду сучасного вітчизняного книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Список використаних джерел

1. *Барвінський О.* Руска читанка для вищої гімназії / уложив Александер Барвінський. – Львів : 3 друк. Института Ставропигийского, під зарядом Стефана Гучковського, 1870–1871. – 2 ч.
2. *Благий В.* Омелян Партицький – видавець і редактор [Електронний ресурс] / Василь Благий // Новий час : народний часопис. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.newtime.lviv.ua/index.php/newtime-osobustosti-kt/2501-2016-02-29-10-40-09>. – Назва з екрана.
3. *Вашуленко М. С.* Дидактичні можливості букваря у збагаченні словникового запасу першокласників. / М. С. Вашуленко // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки АПН України ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – Вип. 7. – С. 57–67.
4. *Волошина В. Я.* Педагогічна і освітня діяльність Т. Г. Лубенця / В. Я. Волошина. – Київ : Академія, 1999. – 128 с.
5. *Гатцук М.* Українська абетка / М. Гатцук. – Москва : Друк. Університетська, 1861. – 117 с.
6. Граматка / [Куліш П.]. – Санкт-Петербург: Тип. П. А. Куліша, 1857. – 149 с.
7. *Дашкевич Я. Р.* Перший друкований буквар на Україні / Я. Р. Дашкевич // Укр. мова в шк. – 1959. – № 1. – С. 53–56.
8. *Карпюк Г. В.* Букварь – источник сведений о жизни страны, народа и его культуре / Г. В. Карпюк // Проблемы школьного учебника / сост. Г. Н. Владимирская. – Москва, 1984. – Вып. 14. – С. 194–240.
9. *Кирпач А.* „Граматка” П. Куліша – один із перших україномовних підручників ХІХ ст. / А. Кирпач // Початкова шк. – 1999. – № 4. – С. 58.

10. *Клименко О.* Перші друковані буквари / О. Клименко // Бібл. вісн. – 2000. – № 4. – С. 30.
11. *Кониський О.* Арихметика, або шотниця для українських шкіл / О. Кониський. – Вид. 2-ге, випр. – Полтава : Укр. учитель, 1907. – 48 с.
12. *Лубенець Т.* Граматка (Український буквар) / Т. Лубенець. – Київ : Вид-во Книгарні Е. Череповського, 1917. – 48 с.
13. *Партицький О.* Зоря : читаночка для сільських людей. Книжка 2 / уложив Омелян Партицький. – Львів : Коштом і заходом товариства „Просвіта” (Печатня Інститута Ставропігійського, під зарядом Стефана Гучковського), 1870. – 81 с.
14. Підручники і навчальні посібники (1748–1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського для початкових і середніх навчальних закладів : каталог / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : Атіка. – 2005. – 384 с.
15. Руска перва язикоучебная Читанка для II отряда школ народных в цесарстве Австрии. – Львів : В цес. Кор. наклад школьних книжок ставропігійського Інститута, 1869. – 176 с.
16. *Русова С.* Український буквар / С. Русова. – Санкт-Петербург : Т-во п. ф. „Електро-Типографія Н. Я. Стойковой”, 1905. – 36 с.
17. *Синекоп Л.* „Український буквар” Софії Русової / Л. Синекоп // Дит. садок. – 2006. – Січ. (число 4). – С. 6.
18. *Степовик О.* Арихметика, або шотниця за-для самоосвіти. Цілі числа. Частка 1 / зложив О. Степовик. – Полтава : Електрична друкарня Г. І. Маркевича, 1908. – 135 с.
19. *Тихомиров М. Н.* Первий руський буквар / М. Н. Тихомиров // Новый мир. – 1956. – № 5. – С. 270–271.
20. *Шевченко Т. Г.* Зібрання творів : у 6 т. Т. 5. Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. „Букварь южнорусский”. Записки народної творчості. / [редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – Вид. автентичне 1–6 томам „Повного зібрання творів у дванадцяти томах”. – Київ : Наук. думка, 2001 – 496 с. : портр.
21. *Шерстюк Г.* Коротка українська граматика для школи. Ч. 1. / Г. Шерстюк. – Полтава : Укр. учитель, 1907. – 64 с.
22. *Яворська С.* Педагогічні ідеї Т. Г. Лубенця в контексті розвитку методики навчання мови / С. Яворська // Наука і освіта. – 2004. – № 4/5. – С. 214–219.

Бондарчук О.

Учебная книга как средство национального образования (вторая пол. XIX – начало XX ст.)

Проанализированы украиноязычные издания второй половины XIX – начала XX в. из коллекции „Школьные учебники и учебные пособия”, которые хранятся в фонде ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского. Определены особенности создания отечественного учебника, развития смысла национального образования на восточно- и западноукраинских землях.

Ключевые слова: учебники, буквари, книжки для чтения, обучение.

Bondarchuk O. B.

Course Book as A National Education Tool (the second half of the 19th – the beginning of the 20th centuries)

The article represents the analysis of Ukrainian publications of the second half of the 19th and the beginning of the 20th centuries from the collection „School Course Books and Manuals” which are kept in V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. There have been identified the peculiarities of the native course-book creation, the development of the content of national education on Eastern and Western Ukrainian areas.

Keywords: course books, course-book creation, ABC books, reading-books, learning.